

Islámské finančníctví

alternativa k finančníctví konvenčnímu

Rozmach finančních aktivit, uskutečňovaných napříč celým světem pod značkou islámského finančníctví (dále jen IF), je zejména v posledních letech nepřehlédnutelný. O IF byla napsána řada knih a odborných článků, a to od velmi striktně pojatých náboženských pojednání o islámském právu až po vysoce odborně, ekonomicky i právně, pojaté teze a vysvětlení islámských finančních produktů, v teoretické i praktické rovině. Pro běžného člověka, který chce vědět, jak IF funguje, ale není erudovaným odborníkem v islámském právu, bankovníctví a finančním právu, nebo neovládá jazyky, ve kterých je nejvíce publikací psáno, neboť v českém jazyce je informací k tomuto tématu poskrovnu, však není úplně snadné se v množství materiálů vyznat.

Co tedy pojem islámské finančníctví znamená, jakým způsobem fungují finanční instituce, které produkty IF aplikují a které to vůbec jsou?

Fungování IF je obvykle kladeno rovnítku – Islám (resp. Korán jakožto jeho primární zdroj) zakazuje úrok. Ve finančních kruzích tak vznikla řada vtipů na téma, „Jak získat bydlení zdarma- bezúročný úvěr“¹, dokonce i renomovaní žurnalisté se nechávají unést touto myšlenkou a spekulují o možnostech islámského financování od bezúročné verze, která je často vysvětlována jako „úvěr zdarma“, po spekulaci o „zastřeném úroku“, schovaném pod jiný pojem. Nutno říci, že ani jedna z verzí neodpovídá realitě a většina mýtů o IF pramení již z nepochopení prvního principu. V čem tedy tkví principy islámského IF?

Základní principy islámského finančníctví:²

1. Zákaz „Ribá“. Ribá je slovo, pocházející z arabštiny a znamená „značný nárůst“. Zákaz ribá vychází přímo z Koránu („Bůh povolil prodej a zakázal ribá“³) a je tím míněna zejména lichva, avšak také úrok v jeho vysoké výši a podobě, jak jej známe z konvenčního bankovníctví. Významem pojmu ribá se zabývá řada odborných publikací samostatně a ačkoli se extensivně překládá jako lichva a úrok, jsou islámské finanční instituce, které striktně zakazují jakýkoli úrok, ale jsou i takové, které de facto jistou, malou míru úroku připouštějí a poukazují na značný rozdíl mezi tím, co je legitimním úrokem, který považují za přípustný, a lichvou, kterou je chápán i příliš vysoký úrok. Lichva v pojetí IF je ale chápána mnohem úžeji než lichva, jak ji

¹ Podrobně se tímto pohledem zabývá např. Dr. M.A.El-Gamal v knize Islamic Finance, Law, Economics and Practise, Cambridge university press, 2006

² A.I.Do, Shariah, the Islamic Law, TaHa, London 2001, Dr. M.A.El-Gamal v knize Islamic Finance, Law, Economics and Practise, Cambridge university press, 2006, Dr.Monzer Kahf, Islamic Finance

³ Korán, překlad I.Hrbek, Praha 1991, súra 2:275

definuje naše trestní právo ⁴. Pochopíme-li správně význam pojmu ribá, stane se celá podstata fungování islámského finančnictví mnohem srozumitelnější.

2. Zákaz spekulativních a přehnaně riskantních aktivit (gharar). Gharar je arabské slovo, které vyjadřuje zbytečné riziko a nejistotu. Znamená to tedy, že v IF nejsou akceptovatelné takové produkty, které by znamenaly nadměrné, přehnané riziko a nejisté postavení. Typicky uváděnými příklady jsou prodej ryb v moři, ptáků, kteří ještě nebyli chyceni, ovoce na stromech, které ještě nedozrálo atp.
3. Sdílení riziku a ztrát, princip, označovaný ustáleným výrazem „profitsharing“
4. Investování jen do povolených oblastí. Tímto principem je míněno investování pouze do sfér, které mají dle norem islámského práva charakter povolených (halal). Z investování jsou taky vyňata například kasína, hazardní hry a sázky, pornografie atd.
5. Užití islámského finančnictví jako komplexu. Tento princip není vždy striktně dodržován, nicméně platí, že pro efektivitu a přínos IF je třeba užit celý systém jako celek, a nikoli vytrhávat pouze jednotlivé principy.

Většina právních rámců a pravidel je takřka shodná pro fungování jak islámského, tak konvenčního bankovníctví. Podrobnější studium IF nás dovede k zajímavému poznatku, totiž, že je zde nemalá podobnost s právním systémem common law, a čím více do hlubky pronikneme, tím více podobností budeme nacházet. Kromě nástrojů smluvního práva je velmi typickým příkladem podobnost trustu ⁵ a jeho právní úpravy a islámského právního institutu, nazývaného waqf⁶. Zpočátku se nám tak principy IF mohou zdát trochu vzdálené, neboť naše právní kultura a právní myšlení jsou poměrně dost výrazně ovlivněny románskou právní kulturou, která (stejně tak jako většina kontinentálního práva) vychází z principů římského práva, což je možná i jeden z důvodů, proč se v zemích common law jeví aplikace islámského finančnictví zpočátku většinou snadnější.

Podíváme-li se na země, které islámské finančnictví, zejména bankovníctví, ale čím dál častěji i pojišťovnictví, praktikují, zjistíme, že se zdaleka nejedná jen o země, kterým říkáme islámské, ale i země evropské a jiné. IF se rozvíjí nejen v arabských zemích, Malaysii, Indonésii, některých afrických zemích, Pákistánu, Rusku, Srí Lance, Turecku, ale ve značné míře také ve Velké Británii, Lucembursku, Irsku, Švýcarsku, Francii, částečně v Německu, USA. Produkty IF nejsou omezeny na muslimy, ale může je využívat kdokoli (na rozdíl od ostatních odvětví islámského práva, jehož jurisdikce je striktně spjata s vyznáním islámské víry). Ostatně zejména v západních zemích můžeme pozorovat rozmach IF u osob, které chtějí své prostředky investovat jinak než v rámci konvenčního finančnictví, a tak často volí islámské finanční produkty jako etickou alternativu.

⁴ Lichvy se dopustí ten, kdo „Kdo zneužívá něčí rozumové slabosti, tísně, nezkušenosti, lehkomyšlnosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede“ - § 218 trestního zákona č.40/2009Sb.

⁵ Trust je právní forma dispozice s majetkem, užívaná v zemích common law

⁶ Waqf je vykládán jako držení určitého majetku s přesně definovaným účelem a správou, zákaz užití zvenku, Dr.M.Kahf, Waqf, A quick overview

Zpráva Finančního centra „Luxembourg for Finance, Agency for the Development of the Financial Centre“ z roku 2010, „Luxembourg Vehicles for Islamic Finance Structures „⁷,‘ dává stručný náhled do IF v Lucembursku. Není bez zajímavosti, že Lucemburk se pyšní svými úspěchy na poli právě islámského bankovníctví a pojišťovnictví. Islámské bankovníctví bylo v Lucembursku založeno v roce 1978 jako v první ze západních zemí a v roce 1983 zde vznikla první islámská pojišťovací společnost v Evropě. V roce 2002 se Lucemburk radil na první místo v Evropě v objemu islámských cenných papírů (sukuk) na peněžní burze. Dnes je Lucemburk považován za jedno z největších finančních center, kde nemuslimové obchodují s investicemi způsobem, vyhovujícím islámskému právu. Lucemburská centrální banka je první evropskou centrální bankou, která se stala členem Islámské finanční rady (Islamic Financial Services Board) a velmi aktivně se podílí na dohledové činnosti v této oblasti. Našli bychom řadu odborných studií o vývoji IF ve Velké Británii, která je dnes rovněž významným islámsko-finančním centrem, Irsku, Francii, USA, Indonésii, Malaysii, Spojených arabských emirátech atd.

Produkty islámského finančnictví:⁸

Snad každý z produktů IF by si zasloužil samostatný článek, aby bylo možno jej srozumitelně popsat a uvést příklady k pochopení jeho užití. V tomto obecném pojednání se nicméně omezím alespoň na výčet.

Mudaraba - jedná se zřejmě o dnes nejrozšířenější produkt, je založena na podílu na zisku, sdílení profitu i risku. Investor svěří své prostředky „agentovi“, který s nimi hospodaří, obchoduje, a po odečtení vlastních nákladů vrací investorovi jeho investici a podíl na zisku. Investované prostředky jsou po celou dobu vlastnictvím investora, risk nese agent.

Mušáraka – je též založena na sdílení profitu i zisku, investoři jsou všechny zúčastněné osoby a podle podílu investic nesou investoři i riziko.

Murábaha- je velmi rozšířeným instrumentem zejména v oblasti krátkodobého financování a účelových nákupů. Jedná se o 3 strannou smlouvu a vychází z původní koncepce, kdy obchodník (v moderním pojetí tuto roli plní banka) nakoupil zboží pro určitého spotřebitele, a to za předem jasnou cenu a domluvenou odměnu.

Idžara – v islámské jurisprudenci jsou rozšířené dva typy tohoto produktu. Jednak se může jednat o „pronájem“ určité služby nějaké osoby, například lékaře (k provedení konkrétního medicínského úkonu), právníka (k určenému úkonu právní služby), učitele, portýra (odvoz zavazadel na dané místo) a jednak o leasing v našem konvenčním pojetí, kdy je velmi rozšířený produkt Ijara wa iqtina, prodej na splátky.

Islámská hypotéka – oblibu a popularitu hypoték, realizovaných na islámsko-finančních principech, výrazně zvýšila ekonomická a zejména hypoteční krize v řadě zemí, zejména

⁷ Luxembourg Vehicles for Islamic Finance Structures, Luxembourg for Finance, Agency for the Development of the Financial Centre“, Luxembourg 2010

⁸ Dr. M.A.El-Gamal, Islamic Finance, Law, Economics and Practise, Cambridge university press, 2006;Dr.M.Kahf, Principles of Islamic Financing

v USA. Nejrozšířenějšími produkty v oblasti islámských hypoték jsou musharaba, murabaha a ijara wa iqtina.

Qard hasan – jedná se o bezúročnou půjčku, zajištěnou zástavou, akceptuje se inkasování poplatku za prokazatelně vynaložené náklady. Tento finanční nástroj je velmi rozšířený v případě charitativních aktivit.

Sukuk – je označením pro cenné papíry, dluhopisy

V současné době jsou produkty IF nejčastěji užívány v bankovníctví. Islámské pojišťovnictví (Takaful) je však velmi rychle se rozvíjejícím odvětvím v oblasti islámského finančnictví. Takaful pochází z arabského slova kafala, což znamená záruka. Je založeno na principu sdílení profitu a risku, dobrovolného přispívání.⁹

Světová ekonomická krize znovu otevřela diskuse a úvahy o možných alternativách konvenčního finančnictví. Z minulosti plyne poučení, že principy socialistické ekonomiky se neosvědčily, nicméně takový kapitalistický ekonomický systém, který je založen zejména na úroku až lichvě, dostává vážné trhliny též. Hypoteční krize v USA, krach řady významných bank, stav, kdy peníze slouží k tomu, aby tvořily další peníze, vedou ke stále hlubšímu zamyšlení a hledání dalších řešení. Principy islámského finančnictví se tak zdají být minimálně zajímavou alternativou. Efektivitu činnosti islámských bank a investování cenných papírů, stejně jako výroční zprávy islámského pojišťovnictví, můžeme sledovat dnes bez problému i na internetu na řadě webů, a to například i na webech společností Ernst&Young a Pricewaterhouse.

⁹ Např. Dr. M. Al-Quda, Takaful, University of Jordan, M. O. Papp, Islamic Insurance, 2010